

Мельничук Н.Б.*

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Мета статті – дослідити особливості формування образу політичного лідера в масовій свідомості в умовах функціонування політичної сфери сучасного суспільства із врахуванням макросоціальних факторів впливу на політичну свідомість громадянина.

Ключові слова: політичний лідер, масова соціальна свідомість, образ політичного лідера, суспільна думка.

Цель статьи – исследовать особенности формирования образа политического лидера в массовом сознании в условиях функционирования политической сферы современного общества с учетом макросоциальных факторов воздействия на политическое сознание гражданина.

Ключевые слова: политический лидер, массовое социальное сознание, образ политического лидера, общественное мнение.

The objective of this article is to investigate the features of a process of a political leader's image formation in the mass consciousness in conditions of the functioning of the modern society's political sphere, taking into account macrosocial factors of influence on the political consciousness of the citizen

Key words: political leader, mass social consciousness, image of a political leader, public opinion.

Непростий затяжний шлях становлення інституту політичної влади в сучасній Україні, суттєві зміни в політичному, економічному, культурному житті країни протягом останнього десятиріччя призвели до кардинальних змін та значної розрізненості у масовій соціальній свідомості українського громадянина. Диференціація суспільства за багатьма ознаками (регіональною, економічною, релігійною, ідеологічною) призводить до урізноманітнення уявлень про способи реформування держави та напрямки розвитку державотворчого процесу, відповідно, і про особистість, що здатна очолити цей процес і привести до ефективного результату. Особливої актуальності в цих умовах набуває питання довіри населення до політичних лідерів – носіїв державної влади (як дійсних, так і потенційних). Той же комплекс факторів визначає одночасно форму і ступінь політичної участі громадян (від пасивного стану до прямої дії). А це являється одним з важливих факторів забезпечення суспільної стабільності в державі.

Політика сьогодні сприймається переважно персоналізовано, окремі політичні фігури, політичні та публічні діячі уособлюють в собі політичні партії та інститути влади у суспільстві. Громадян цікавить не тільки (а часто не стільки) політичні погляди лідера, а

* асистент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

і його особистість, його внутрішній світ. Сучасна політична особа не може ігнорувати цей факт, отже в другій половині ХХ ст. Починає з'являтися велика кількість мемуарів політичних лідерів, які розраховано на широку аудиторію. Але часто ми стикаємось з невідповідністю того образу політичного діяча, що поширюється в суспільстві, зокрема, засобами масової інформації, з його реальними якостями та здатністю ефективно вирішувати поставлені перед політиком задачі. І часто ця невідповідність виявляється вже після того, як створений штучний образ виконав свою місію – наприклад, після отримання результатів виборів.

Різноманітні аспекти проблеми формування образу політичного лідера в суспільній свідомості неодноразово досліджувались як українськими, так і зарубіжними вченими, політологами, аналітиками від Конфуція до теперішнього часу, хоча особливої актуальності вона набула у другій половині ХХ ст. В більшості досліджень останніх 10-15 років основна увага приділяється соціокультурним факторам, що впливають на електоральну поведінку громадян як результат поширення в масовій свідомості певного образу конкретного політичного діяча. На другому місці за поширенням в проблематиці досліджень знаходяться індивідуальні соціально-психологічні атрибути громадянина. Результати вітчизняних та зарубіжних теоретичних і прикладних досліджень з цієї проблематики сьогодні успішно застосовуються при проведенні аналізу Я-образу політичних лідерів, дослідженні залежності Я-образу політичного лідера від соціальних уявлень про нього. Хоча питання функціонування та впливу у політичному середовищі факторів тривалої дії, таких, що здійснюють схожий вплив одночасно на значні групи населення, все ще залишається недостатньо вивченим.

Значне соціальне та економічне розшарування в сучасному українському суспільстві не може не впливати на процес формування образу «ідеального політика» в масовій свідомості громадян. «Економічна та політична стабільність в державі зумовлює стабільність особистих персональних політичних уподобань в суспільній свідомості, а в умовах соціальних трансформацій громадяни частіше переорієнтуються з одного політичного лідера на іншого» [1]. Така нестабільність в політичних уподобаннях населення провокує ще більшу потенційну політичну нестабільність в державі. Тим більшої уваги слід приділити факторам, що притаманні всім верствам населення, діють стабільно та на постійній основі, - макросоціальним факторам.

Політологи досить часто звертаються до теми образу політичного лідера у культурно-історичному контексті. Загалом, культурно-історичний фактор здійснює суттєвий вплив на формування образу-стереотипу політичного лідера, зокрема, національного рівня. Так, наприклад, визначено, що для слов'янської політичної культури притаманний сталий компонент образу-стереотипу національного політичного лідера у масовій свідомості, сформований під впливом культурно-історичного фактору, характерними рисами якого є наявність «образу лідера авторитарного, але духовно багатого, гуманного, морального, але разом з тим зрозумілого для народу, близького до нього» [5]. Складові цього компоненту образу політичного діяча в масовій свідомості слов'янських народів є практично незмінними протягом багатьох історичних періодів. Можна відмітити, що ці риси активно використовуються кандидатами на пост голови держави при створенні їх образу у суспільній свідомості. Відповідність створеного образу політичного діяча традиційним стереотипам носіїв влади у суспільстві, які сформувалися в процесі історичного розвитку суспільства, забезпечує йому статус політичного лідера.

Нарівні з цим в науковій літературі часто окремо виділяється також ідеологічна діяльність держави в якості соціального макро-фактору, який впливає на масову свідомість.

Ідеологічна діяльність держави розглядається в цьому контексті як така, що спрямована на обґрунтування права держави на владу. Державна ідеологія, яка в першу чергу покликана служити меті легітимізації існуючої влади, а отже, політичних лідерів як її уособлення, інтегрує суспільство, скріплює всю сукупність суспільних відносин: «Держава в цьому випадку лише прагне переконати своїх громадян в існуванні певних цінностей, які інтегрують їх усіх – бідних і багатих, освічених та малограмотних, прихильників різних вірувань чи релігій та атеїстів, що розмовляють різними мовами та проживають в різних регіонах» [3].

Однією з задач будь-якої державної ідеології являється забезпечення підтримки народу носію верховної державної влади через створення, поширення та укріплення його позитивного образу в масовій свідомості ідеологічним шляхом – позитивного образу національного політичного лідера.

В історії світової наукової думки можна знайти багато прикладів звернення до проблеми ролі державної ідеології у формуванні образу політичного лідера в масовій психології (Платон, Н.Макіавеллі та ін.). Основну ідею їх досліджень можна виразити тезою, що правителі мають прагнути виглядати в очах свого народу особливими людьми, наділеними надприродними якостями. «Легітимність влади харизматичних авторитетів заснована на вірі у властивості, які перевищують звичайні якості та які сприймаються на ранній стадії як надприродні... або на вірі в героя, джерелом авторитета якого служить «підтвердження» його харизматичних якостей чудесами, перемогами чи іншими успіхами – добробутом тих, хто йому підпорядковується... Панування здійснюється не на основі загальних традиційних або раціональних норм, воно є ірраціональним» [2].

На думку багатьох дослідників, в сучасних умовах становлення інформаційного суспільства в світі комунікативні процеси у суспільстві набувають зовсім іншого вираження. Потужний розвиток засобів масової інформації та форм і методів політичної комунікації, а також методів вивчення суспільної думки та цілеспрямованого впливу на неї, зробили можливим свідоме формування та корекцію іміджу політичного лідера у відповідності до поставлених перед ним цілей, задач та настроїв виборців.

Аналіз сучасної світової політичної практики показує, що пересічний громадянин більшою мірою формує своє ставлення до політичного лідера виходячи з його (політичного лідера) особистісних якостей, точніше, зі свого уявлення про наявність/відсутність цих якостей та ступінь їх вираження, а також на основі власного сприйняття зовнішніх атрибутів образу політичного діяча. Таке сприйняття зіставляється з образом «ідеального політичного лідера», сформованим в підсвідомості громадянина умовами проживання та оточуючого середовища протягом його дорослішання, становлення як політично свідомої особистості та подальшого розвитку (згідно до положень «теорії рис», в якій головна увага приділяється якостям (психологічним характеристикам) лідера). В залежності від результатів такого зіставлення у громадянина формується позитивне чи негативне ставлення до певного політичного діяча, яке визначає оцінку його спроможності виконувати конкретну політичну роль в державі, що знаходить своє вираження в результатах виборів різних рівнів. Більшість населення не залучена у процесі реальної політики і має недостатнє уявлення про програмні документи політичних сил. Пересічний громадянин часто не може назвати, яких політичних поглядів дотримується той чи інший кандидат на пост або які реформи чи ідеї підтримує/не підтримує, а причину свого вибору аргументує характеристиками на кшталт «розумний, надійний, інтелігентний» тощо.

«Система відносин лідер/послідовник має бути подібною до способу взаємин між людьми в реальному житті. Людині властиво порівнювати характер і вчинки лідерів із

власним характером і вчинками. При цьому може бути досягнута певна мета: самовдосконалення до рівня позитивного лідера, самозаспокоєння внаслідок усвідомлення правильності орієнтації на позитивного героя, самопіднесення під час порівняння людиною своєї особи з опонентами обраного нею лідера тощо» [4].

Нарівні з «теорією рис» при дослідженні особливостей формування образу політичного лідера у масовій свідомості використовується і «теорія ситуацій». Відповідно до цієї теорії, у суспільстві має виникнути ситуація в якій з'явиться необхідність в особистостях, що мають певні якості і здатні вирішити нагальні соціальні проблеми. В такому разі лідером стає той, хто в більшій мірі відповідає потрібним особистісним якостям та краще за інших виконає соціальний запит. За цим підходом, ситуації формують лідерів, а не навпаки.

Доповненням до «теорії ситуацій» виступає «теорія послідовників». За цією теорією суспільний діяч стає лідером лише в тому випадку, якщо у нього є послідовники (прихильники) в суспільстві. Коло послідовників тим ширше, чим в більшій мірі особистісні якості лідера відповідають очікуванням населення. В той же час лідери можуть змінювати склад своїх прихильників, пристосовуючись до цих очікувань (За Г.Артемовим [1]).

Якщо імідж політичного діяча не відповідає очікуванням громадян, це призводить до падіння його авторитету у суспільній свідомості, а отже, в результаті, до зменшення його впливу на перебіг політичних та соціальних подій у суспільстві.

Сучасні соціально-політичні, економічні й духовні процеси в суспільстві висувають все нові й дуже складні проблеми, які необхідно своєчасно прогнозувати та вирішувати. Це обумовлюється більшою публічністю внутрішньої і зовнішньої політики, ускладненням політичних відносин, формуванням нової політичної свідомості, особливостями функціонування сучасної політичної культури. Сучасні засоби масової інформації і комунікації надають загальнонаціональним лідерам унікальні можливості не тільки проголошувати та обґрунтовувати свої програми, але і досить ефективно маніпулювати суспільною свідомістю.

Список використаних джерел

1. Артемов Г.П. Политическая социология. М., 2002 – С. 210
2. Вебер М. Избранное. Образ общества. М., 1994 – С. 68
3. Рахимов Р.А., Хабибулина Н.И. Государственная идеология и язык закона. СПб., 1999 – С. 37
4. Полковенко Т. Трансформація образу лідера в сучасному соціокультурному просторі // Персонал, 2006, №7 – С. 81
5. Шилкина М.В. Современный исторический лидер в России и мифотворчество массового сознания//Феномен политической власти. Сб. ст. Тверь, 1993 – С. 37-38